

Uloga Vojne krajine u sklopu Trojednog Kraljevstva

Gajski, Lara

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:522229>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
Odjel za kroatologiju
Preddiplomski dvopredmetni studij

Lara Gajski

Završni rad

Uloga Vojne krajine u sklopu Trojednog kraljevstva

Mentor: prof. dr. sc. Darko Vitek

Zagreb, 2017.

SADRŽAJ:

1. UVODNA RIJEČ.....	2
2. VOJNA KRAJINA.....	3
2.1. Ratovi s Osmanlijama.....	3
2.2. Začeci Vojne krajine.....	4
2.3. Ustroj i život u Vojnoj krajini.....	5
3. SJEDINJENJE BANSKE HRVATSKE I VOJNE KRAJINE.....	6
3.1. Financiranje i upravljanje Vojnom krajinom.....	6
3.2. Prema ujedinjenju Vojne krajine s banskom Hrvatskom.....	9
3.2.1. Travanjski zakoni.....	9
3.2.2. Hrvatski nacionalni pokret 1848. – 1849. godine.....	11
3.2.3. Život nakon Oktroiranog ustava.....	12
4. NASTAJANJE KRALJEVINE DALMACIJE, HRVATSKE I SLAVONIJE.....	13
5. ZAKLJUČAK.....	16
6. POPIS LITERATURE.....	17

1. UVODNA RIJEČ

Ideja ovog rada je dati kronološki prikaz događaja od početka života do samog kraja Vojne krajine. U prvom redu predstaviti ću potrebu austrijskog dvora da stvori najveću kasarnu na svijetu. Graničar je od prvog dana u službi vojske, odan caru i Bečkom dvoru. Paralelno ću promatrati političke i diplomatske procese koji su se odvijali u Europi, a ti su se događaji odražavali i na političko stanje Banske Hrvatske i Vojne krajine u najturbulentnije doba Habsburške monarhije. Vidjet ćemo kako je Vojna krajina od početne obrambene funkcije došla do goleme ratne provincije. Vojna je krajina društveno, gospodarski i vojno-politički jedinstvena jer nigdje drugdje u svijetu ne možemo naći primjere osnivanja vojnog pojasa sa stanovništvom čija je velika većina u vojnoj službi. Stanovništvo služi kao vojna snaga, potlačena i siromašna, a sve se više radi na gušenju hrvatskog duha unutar granica kako bi graničari što manje mislili na svoje želje i potrebe te više radili na idejama i ciljevima najprije austrijske, a onda i mađarske elite. Treba naglasiti da se na krajiškom prostoru pod utjecajem višegodišnjih društvenih i kulturnih procesa razvio poseban krajiški patriotizam koji se tijekom 19. stoljeća stopio sa nacionalnim identitetom.

S vremenom raste nezadovoljstvo krajišnika, ali na njihovu žalost situacija će postati još gora. Naime, 1848. ukinuto je kmetstvo, a status krajišnika snižen je na onaj običnog seljaka. Potpisivanje nagodbe između Austrije i Ugarske slijedilo je potpisivanje nagodbe između Hrvatske i Ugarske. Mađari manipuliranjem dobivaju i više od traženog, dok su obećanja iz nagodbe, poput jamčene autonomije hrvatskom banu i Hrvatskoj (sa značajkama državnosti). U međuvremenu, situacija nije išla na bolje. Mađari iznose svoje zahtjeve pred ministra rata pod kojim je bila Vojna krajina, on ih prihvaća, a to čini situaciju još gorom. U cijeloj toj priči najmanje pravo glasa imali su upravo oni o čijoj se sudbini radilo, a to su bili graničari. Hrvatski je sabor zahtijevao sjedinjenje pa je nakon prestanka osmanske opasnosti naređeno razvojačenje, a isto je provedeno 1873. godine. Tek je 1881. Krajina pripojena Banskoj Hrvatskoj, od čega su navise profitirali Mađari. Oni su bez puno truda i napora uspjeli diplomatski riješiti sporove i sve u svoju korist, a Vojna krajina postaje im izvor prirodnih bogatstava i ljudstva.

Godine 1883. kralj zauvijek ukida kraljevske pješačke pukovnije što označava početak razdoblja teritorijalne integracije Krajine u sastav Banske Hrvatske. Vrhovna uprava Vojne krajine dana je hrvatskoj zemaljskoj vladi, a nekoliko godina kasnije mijenja se unutarnje uređenje Hrvatske i Vojne krajine.

2. VOJNA KRAJINA

2.1. Ratovi s Osmanlijama

Sukob Habsburške monarhije i Osmanskog Carstva počeo je 1529. i završio 1791. U bitki na Mohačkom polju 1526. godine Osmanska vojska zadaje poraz Ugarskoj, zbog čega je Ferdinand I. Habsburški zavladao dijelovima Ugarske i Hrvatske preuzimajući na sebe teret budućih turskih napada. Naredna tri stoljeća događale su se borbe između dva carstva. Početkom sukoba Osmanlije su zauzele velik dio Habsburškog teritorija, no do kraja rata, ne samo da je Austro-Ugarska povratila izgubljeni teritorij, čak ga je proširila. Prva osmanlijska opsada Beča 1529. godine trajala je tri tjedna, nakon čega kreću neuspješni mirovni pregovori. Osmanlijska vojska 1532., predvođena sultanom Sulejmanom II. Kanunijem, započinje novu ofenzivu prema zapadnoj Ugarskoj. Nikola Jurišić (mađ. *Miklos Jurisics*) zajedno sa 700 hrvatskih branitelja zaustavio je prodor 140 tisuća turskih vojnika u Kisegu u njihovom vojnom pohodu na Beč. Nakon trodnevne topovske paljbe na Kiseg, 13. kolovoza 1532. započinju mnogobrojne juriše sa svih strana. 28. kolovoza, nakon odbijenog dvanaestog juriša, Nikola Jurišić šalje Ferdinandu pismo i kaže: *"Od naših 700 oružanih zemljaka, već je polovica poginula; od puščanog praha, što sam ga za 300 forinti kupio, imam još jednu centu. Samo Božja milost čuva nas; budi ona milostiva mojoj duši."*¹

Za vrijeme trinaestog juriša ranili su Jurišića koji je u obrani izgubio još 60 hrabrih branitelja. Krenule su pripreme za idući turski juriš. Prema predaji, starci, žene i djeca počeli su se moliti sv. Martinu i u tom su trenu prestrašeni Turci počeli bježati, govoreći da ih je otjerao konjanik s vatrenim mačem. Poslije svega, Nikola opet piše caru: *"Moj puščani prah bio je već posve potrošen; što je od mojih ljudi ostalo na životu, već je svu volju izgubilo, te se ne bi mogao ni jedan sat više braniti."*²

Sulejman povlači vojsku 13. kolovoza 1532. pod izgovorom kako Kiseg velikodušno daruje Jurišiću. Iduće je godine sklopljen mir prema kojem je Ferdinandu I. priznato pravo na zapadnu i sjevernu Ugarsku i Hrvatsku. Taj mir Habsburgovci su morali plaćati dankom Osmanlijama. Ugarski protukralj Ivan Zapolje umire 1541., a Osmanlije iste godine zauzimaju središnju Ugarsku s prijestolnicom Budimom. Taj rat završava mirovnim ugovorom u Edirneu 1547. godine prema kojem sultan zadržava teritorij u središnjoj Ugarskoj te osniva Budimski pašaluk.

¹ Vidi više na: <http://hu-benedikt.hr/?p=78457>

² Vidi više na: <http://hu-benedikt.hr/?p=78457>

Godine 1566. sultan Sulejman poveo je svoj posljednji rat protiv Austro-Ugarske. Zaustavio ga je hrvatski ban Nikola Zrinski u svojoj slavnoj obrani Sigeta. Sulejman umire tijekom opsade, a turska vojska vraća se prema Beogradu, a dvije godine pregovora urodile su mirom koji je potrajao do 1593.

Tijekom tzv. Dugog rata (1593.-1606.) Osmanlije osvajaju Eger (1596.) i Kanižu (1600.). Na ušću rijeke Žitve 1606. godine sklopljen je mir kojim su Habsburgovci prestali plaćati sultanu godišnji danak. Šest desetljeća kasnije potpisan je mirovni ugovor u Vasvaru tzv. *Sramni mir*, kojim su Osmanlije unatoč porazu kod Szentgottharda zadržali osvojene teritorije, što izaziva jačanje otpora hrvatskog i ugarskog plemstva habsburškom apsolutizmu. Međutim, 1683. godine Beč ponovo pada pod opsadu. Opsada velikog vezira Kara Mustafa-paše trajala je mjesec dana. 12. Rujna 1683. tursku vojsku razbija poljska vojska pod zapovjedništvom kralja Ivana III. Sobjenskog u bitci na Kahlenbergu.

U Bečkom (Velikom) ratu (1683. – 1699.) vojske kršćanske Svete lige (Austrija, poljsko-litavska unija, Mletačka Republika, i od 1686. Rusija) zadaju više poraza Osmanskoj vojsci koji za rezultat imaju mir u Srijemskim Karlovcima 1699. godine. Time je oslobođeno gotovo cijelo područje nekadašnje Ugarske, uključujući Hrvatsku, Slavoniju i Srijem.

2.2. Začeci Vojne krajine

Nakon pada Bosne 1463. Matija Korvin pokušava izgraditi trajan i djelotvoran obrambeni sustav protiv Osmanlija. Senjski kaštelanat, dotad ključno uporište Frankopana, Korvin preustrojava u Senjsku kapetaniju što se smatra temeljem Vojne krajine.

U bitci na Mohačkom polju (1526.) pogiba kralj Ludovik II. Jagelović nakon čega hrvatski staleži na izbornom saboru u Cetinu (1. siječnja 1527.) izabiru nadvojvodu Ferdinanda I. Habsburškog za svoga kralja. Ferdinand zauzvrat obećaje da će u Hrvatskoj držati tisuću konjanika i dvije stotine pješaka za njezinu obranu. Izgradnja vojno-krajiškog obrambenog sustava započinje udruživanjem snaga obitelji Habsburg, unutarnjoaustrijskih zemalja i Hrvatskog Kraljevstva protiv Osmanlija. Niti ovaj mir nije dugo trajao pa se osvajanjem Moslavine, Virovitice i Čazme crta obrane se opasno približila unutarnjoaustrijskim zemljama. To je rezultiralo odlukom o sustavnom uređenju Vojne krajine 1553. Krajina je podijeljena na dva dijela: Hrvatsku krajinu (njem. *Krabatische Graenitz*) i Slavonsku krajinu (njem. *Windische*, odnosno *Slawonische Graenitz*). Hrvatska krajina trebala je služiti kao

bedem Kranjske, Slavonska kao bedem Štajerske, a uvode se i nove kapetanije: Ogulinska, Hrastovička, Žumberačka, Koprivnička, Križevačka i Ivanička.

2.3. Ustroj i život u Vojnoj krajini

Središte Vojne krajine trebalo je biti smješteno u Karlovcu koji se gradio upravo za tu svrhu. *"Građen je na pustu, poplavnu, močvarnu i nezdravu području između Kupe i Korane, na strateški važnu raskršću putova prema nedalekom Zagrebu i još bližoj Sloveniji, nedaleko srednjovjekovne utvrde Dubovac."*³

Gradnja započinje 1579., a utvrda dobiva oblik šestokrake zvijezde okružene s dubokim šancima sa pravilno uređenim rasporedom ulica (citadela). U tom periodu Vojna krajina ne čini zaseban teritorij već poprima karakter privremene institucije. Tek 1578. sabor plemstva Unutarnje Austrije potvrdio je godinu dana ranije postignut dogovor između kralja Rudolfa II. i nadvojvode Karla o preuzimanju potpune uprave nad Hrvatskom i Slavonskom krajinom od strane nadvojvode čime je i ban Hrvatske postao podređen nadvojvodi Unutarnje Austrije. Dokument koji je to omogućio naziva se Bručka libela. Radi se o saboru koji se održao u Brucku na Muri 1578. godine, a karakteriziraju ga tri velika pitanja vezana uz protutursku obranu, poglavito uz njeno financiranje. Tim se činom svi konci obrane stavljaju u ruke Graza, a hrvatski ban i sabor pali su u drugi plan. Bio je to prvi korak uzimanja vojne vlasti hrvatskoj strani, a na čelu se našao novoosnovani Dvorski ratni savjet iz Graza i austrijski nadvojvoda. Hrvatski sabor je potvrdio ugovor, a nadvojvoda će skupa sa Dvorskim savjetom upravljati cijelom Vojnom krajinom sve do velikih reformi sredinom 18. stoljeća. Jednu godinu prije izgradnje citadele, Hrvatska je bila podijeljena na civilnu (Bansku Hrvatsku) i vojnu (Vojnu krajinu).

³ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, str 186.

3. SJEDINJENJE BANSKE HRVATSKE I VOJNE KRAJINE

3.1. Financiranje i upravljanje Vojnom krajinom

Moć upravljanja nad Vojnom krajinom bila je podvlašću nadvojvode u Grazu pa se i većina ulaganja u krajinu povlačila iz džepova unutarnjoaustrijskih staleža. Ne postoje točni podaci niti izračuni o konkretnim iznosima uplaćenim u funkcioniranje Vojne krajine jer su se često troškovi plaćali u platnu ili namirnicama što je pogodovalo ratnom profiterstvu.

Financiranje Banske Hrvatske odvijalo se putem dvije valute: ugarska zlatna forinta ili zlatni gulden (lat. *tallerus Integrus*) i denari koji su najčešće bili korišteni kao kovanice. Hrvatsko-slavonski sabor više je puta odredio vrijednost denara kao stotog dijela zlatne forinte. Tečaj je više puta potvrđivan jer su se vojni opskrbnici bunili protiv njega. Građanstvo je poreze plaćalo u obje valute i to glavni neredoviti porez u zlatnim forintama, a dimnicu kao glavni kraljevinski porez u denarima.

U austrijskom dijelu Monarhije koristio se srebrni rajnski gulden (lat. *tallerus Rhenensis*) koji je 1551. vrijedio otprilike osamdeset denara. Obzirom da je financiranje Vojne krajine dolazilo od unutarnjoaustrijskih staleža vojska na granici isplaćivana je u rajnskim guldenima koja je tako postala službena valuta Hrvatske i Slavonske krajine. Istovremeno, na području krajine, zbog odseljavanja starosjedilaca ili odvođenja stanovništva u ropstvo, javlja se problem manjka ljudske snage. Vođeni time, vlast naseljava graničarsko područje Vlasima. Bježeći od Osmanskih osvajanja, većinom pravoslavno stanovništvo, dolazi u te krajeve tražeći neovisnost o feudalnom gospodaru, a zauzvrat prelaze u vojnu službu. Hrvatsko plemstvo, zajedno sa svećenstvom, pokušava naplaćivati desetinu Vlasima, zbog čega je došlo do sukoba. U tom sukobu Bečki dvor se nameće kao miritelj između dviju strana i izuzima područja naseljena Vlasima od vlasti Hrvatskog sabora i bana. Međutim, ta odluka nije urodila mirom pa se nakon novih eskalacija direktno uključuje kralj Ferdinand II. i 1630. donosi tzv. Vlaške statute (lat. *Statuta Valachorum*).

U nastavku ću iznijeti neke od članaka iz Statuta vezanih uz život, posjedovanje imovine, prekršaje i vojne poslove stanovnika.

Članak 1. Stanovnici graničarskih općina imaju pravo svake godine u travnju birati suca ili kneza (vojvodu). Izbor se vrši u seoskoj općini, a o izboru se morao obavijestiti general.

Članak 2. Vojvode moraju biti vojnici besprijekorna ponašanja i prethodno neokaljanog života. Ako postoji sumnja za nekakvu krivnju onda se moraju ispitati pred kapetanom i njegovim vojnim službenicima, među kojima mora biti tri do četiri vojvode. Prema krivcu određuju kaznu ili ga predaju vojnim vlastima.

Članak 3. Tko želi prodati, založiti ili iz bilo kojeg drugog razloga dati drugome svoju imovinu mora to učiniti pred knezom i do tri svjedoka, inače ugovor nema vrijednosti.

Članak 5. Knez je dužan znati broj kuća i obitelji kao i sve muške osobe koje su starije od 17 godina. Mora se također pobrinuti da svaki starješina obitelji prehranjuje i brine za sve muške osobe koje su prešle sedamnaestu godinu života.

Članak 8. Vlasi su dužni pomagati u izgradnji utvrda.

Članak 9. Osim izbora kneževa, sudaca i predsjednika, sve ostale skupštine i sastanci se zabranjuju po cijenu života.

Članak 10. Ako su sinovi neposlušni ili se još teže ogriješe o roditelje neka ih suci, prema težini djela, bace u tamnicu ili neka ih predaju vojnoj vlasti. Ako prijestup nije težak onda neka se ne postupa sudbeno protiv njih bez tužbe roditelja.

Članak 11. Ako se dogodi kakav napad svi Vlasi (muškarci preko 18 godina) iz svih kapetanija moraju biti spremni braniti Vojnu granicu i protjerivati neprijatelje pod cijenu vlastita života.

Vlaškim statutom područja naseljena Vlasima u potpunosti su izvan ovlasti Hrvatskog sabora i bana kada počinje borba hrvatskog plemstva za vraćanje političke i vojne vlasti nad velikim dijelom hrvatskog teritorija.

Dok je građanstvo cijele Habsburške Monarhije plaćalo poreze u raznim valutama za funkcioniranje carstva i obranu od Osmanlija, u Vojnoj krajini stanovništvo je bilo oslobođeno novčanog poreza. Graničari su svoju obvezu plaćanja poreza mogli odraditi ili vojnom službom ili teškim fizičkim radom – rabotom. U prvoj polovini 18. stoljeća morale su se krčiti šikare koje nisu plavljene, a koje su davane oficirima kao plodna zemlja. Tu zemlju obrađivali

su graničari rabotom. Primjeri takvog rada su tvrđava Brod te nasip pored Save izgrađen 1764. godine. Sveukupno 42 vrste rabota ponavljale su se više puta u godini, a graničari se rabotom izjednačuju sa kmetovima. Prvi ima obvezu prema carstvu, a drugi prema feudalcu.

Slavonska regimenta na savjetovanju u Vinkovcima 1775. razgraničava vrste i broj rabota. Proglašeno je 13 carskih, 12 općinskih (sveopćih) i 17 privatnih. U Slavoniji i Srijemu ovaj rad se kod kmetova i graničara nazivao "robija". Rabotu su mogli obavljati svi stanovnici od 18 do 60 godina te iako djeca, stari i nemoćni nisu smjeli raditi rabotu, postoje slučajevi da se to pravilo kršilo.

Vojna obveza, s druge strane, pogađala je skoro svakog 12. stanovnika Vojne krajine, za razliku od ostatka Monarhije gdje je tek svaki 62. stanovnik služio vojsku. Habsburška monarhija je time stvorila vojni i politički fenomen u Europi. Krajem 18. stoljeća smanjuje se opasnost velikih osmanlijskih napada, a Vojna krajina postaje adut Beču za promicanje svojih imperijalnih i ekspanzionističkih ideja. Da bi bilo moguće koristiti vojsku izvan granica Vojne krajine trebalo ju je temeljito reformirati. U prvoj polovici 18. stoljeća Beč kreće s reformom Karlovačkog i Varaždinskog generalata. Oblikovano je 11 tzv. narodnih krajiških pješačkih pukovnija koje su podijeljene na satnije. Osnivanjem pukovnija ukinute su stare kapetanije, a uz pukovnije osnovani su i bojni bataljuni koji su bili isključivo vojne postrojbe nevezane uz teritorijalne cjeline.

Godine 1787. uveden je kantonski sustav u Vojnu krajinu. Kantonski časnici preuzimaju upravne poslove od pukovnika, a na području svake pukovnije osnovan je kanton koji je postao teritorijalna jedinica istovjetna pukovniji. U praksi se sustav pokazao neučinkovitim pa se ukida sa početkom 19. stoljeća, kada se na područje cijele Vojne krajine vraća jedinstvena uprava. *Krajiški temeljni zakon* donesen je 1807. godine da bi se uredili gospodarski i društveni odnosi u krajini. Gotovo 20 godina kasnije, 1823. formira se Vrhovno vojno zapovjedništvo za Hrvatsku krajinu s dvije Generalkomande. Generalkomanda Hrvatske krajine smještena je u Zagrebu, a u Petrovaradinu bila je generalkomanda Slavonske krajine. One su vodile računa o vojnim, ekonomskim, političkim, pravosudnim i opskrbnim poslovima.

Ovakvim su reformama Habsburgovci od Vojne krajine stvorili veliku militariziranu i centraliziranu regiju koja je nakon uloge obrambene granice postala ofenzivno oružje u interesima bečkog dvora.

3.2. Prema ujednjenju Vojne krajine s Banskom Hrvatskom

Hrvatsko-slavonska Vojna krajina razvijala se u razdoblju od 1815. do 1848. Gospodarski i socijalno posve pozitivno. Nakon jedne faze reorganiziranja, eksperimentiranja i mnogih ratnih pohoda nastupila je za pješačke regimente Vojne krajine faza konsolidacije i relativnog gospodarskog prosperiteta: bez ratnih pohoda, intenzivne obrade zemljišta, relativno istih zemljarina.⁴

Modernizacija društva došla je i do Vojne krajine. Kao posljedice toga uvedeno je porezno opterećenje graničarskih obitelji da vojna granica postane samoodrživa, trampu u potpunosti zamjenjuje plaćanje u novcu, pada broj dragovoljaca te raste broj iseljenih. 1848. uvodi se uredba kojom se ukida relativna sloboda korištenja zemlje seljačkih obitelji. Njome feudalni vlasnici postaju slobodni vlasnici svojih posjeda bez plaćanja podaničkih službi i daća. Ali to nije značilo mnogo - uz svu svoju modernizaciju život na području Vojne granice na najnižoj je razini cijele Habsburške monarhije. Istovremeno, 1830ih graničare zahvaća ideja hrvatskog narodnog preporoda te se još više vežu uz Bansku Hrvatsku. Važna je uloga Ljudevita Gaja kojemu mnogi graničari šalju svoja pisma domoljubnog karaktera, a javlja se i potreba za tiskanjem članaka sa sadržajima vezanim uz Vojnu granicu.

3.2.1. Travanjski zakoni

Val revolucionizma koji se od kraja 18. stoljeća širi Europom prelijeva se unutar granica Habsburške monarhije. Mađarska politika zagovarala je sve veću autonomnost u donošenju odluka naspram Beča. Na feudalnom saboru u Požunu 3. ožujka 1848., Lajos Kossuth i ostali mađarski revolucionari predstavljaju svoj program reformi carstva mađarskome puku u kojem je bilo 12 zahtjeva, a koji su predstavljali temelj mađarske državnosti. U Mađarskoj se bude nacionalni osjećaji, a narod izlazi na ulice s uzvikom "Sloboda, jednakost i bratstvo!". U revoluciji zauzimaju tiskaru Landerer, a obzirom da su vođe revolucije većinom članovi akademske zajednice, počinju tiskati 12 točaka te uz nju *Narodnu pjesmu* (mađ. *Nemzeti dal*) Sandora Petofija i dijele primjerke građanima Pešte. Ubrzo se iz Pešte mađarska revolucija prelijeva i u Budim, Győr, Debrecen, Temišvar i druga važna središta. Dok građani Mađarske na ulicama traže ispunjenje zahtjeva, Lajos Kossuth zajedno sa nadvojvodom Istvanom, u Beču predaju caru Ferdinandu svoj dokument riječima: "Mađarski narod s pouzdanjem u svojeg kralja predaje svoje želje i nada se da će ih prihvatiti i priznati". Car obećaje prihvatiti

⁴ Kaser, K., *Slobodan seljak i vojnik*, str 65.

zahtjeve Mađara, iako službena austrijska politika zagovara upravo suprotno. Dvorska stranka je sve svoje napore usmjeravala na sprječavanje Mađara u ostvarenju svojih zahtjeva jer su uz Mađarsku imali i revoluciju u Pragu te Milanu. Car se plašio da ukoliko odobri zahtjeve carstvo neće opstati. Već isti mjesec Mađari biraju predsjednika koalicijske vlade, a izabran je grof Lajos Batthyany.

Car jest prihvatio neke zahtjeve, na primjer priznao je Batthyanyevu vladu, ali nije odobrio samostalnu vojsku niti budžet mađarske vlade. Vođa revolucije sa zgražanjem započinju demonstracije te prijete da će svoju slobodu izboriti oružjem. Vlada objavljuje obvezno stupanje u nacionalnu gardu svim građanima. U međuvremenu, nadvojvoda Istvan se vraća u Beč te prisiljava cara da prihvati prijedlog zakona. Dana 31. ožujka zakon je prihvaćen, a 31 članak tako prozvanih *Travanjskih zakona* predstavljao je novi ustav Monarhije. Car Ferdinand V. zakone sankcionira 11. travnja, a Mađarska postaje nasljedna ustavna monarhija povezana preko Habsburške monarhije s kraljem. *Travanjskim zakonima* ukinute su sve povlastice zemljoposjednika: kmetovi su oslobođeni vlastelinskih obaveza, ukinula su se davanja na urbarijalno zemljište te ukidaju vlastelinske sudske vlasti. Hrvatski sabor je u cijelosti potvrdio sve Požunske zakone i tako ukinuo povlaštenu položaj graničara.

U jeku mađarske revolucije Josip Jelačić, tada krajiški zapovjednik, uz podršku Franje Kulmera i Ljudevita Gaja biva imenovan banom od strane kralja Ferdinanda 23. ožujka bez znanja mađarske vlade. Bansku prisegu Jelačić polaže u Beču uz promaknuće u čin generala i zapovjednika obiju banskih pukovnija, a nekoliko dana poslije u podmaršala i vrhovnog zapovjednika za Hrvatsku i Vojnu krajinu. Mađari bijesno odbijaju imenovanje bana jer sebe smatraju jedinom zakonitom vladom nad Hrvatskom. Jelačić 19. travnja prekida sve službene odnose s peštanskom vladom, a samo tjedan dana poslije toga, posebnim banskim pismom ukida "*tlake gospodske i svake daće urbarijalske i desetine crkvene*"⁵.

Na koncu, Jelačić početkom svibnja, nakon snažnog otpora mađarske vlade, opoziva svoje travanjske naredbe te ovlašćuje ugarskog palatina da imenuje kraljevskog komesara Hrvatskoj. U rastu mađarskog nacionalizma, ban zaključuje da odluke o budućem uređenju hrvatsko-ugarskih odnosa može donositi samo Sabor. Osim toga, osnovao je i imenovao članove Banskog vijeća - svojevrsne samostalne vlade. Sredinom lipnja, nakon žestokih pregovora, kralj daje potpis Batthyanyju čime se Jelačić, kao buntovnik, skida s banske časti.

⁵ Vidi više na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28950>

3.2.2. Hrvatski nacionalni pokret 1848. - 1849. godine

Jelačićevom smjenom nastupa privremena obustava rada Sabora sve do kraja lipnja kada Jelačiću sabornici dodjeljuju diktatorske ovlasti u građanskim i vojnim pitanjima. Sve Jelačićeve ožujске i travanjske odluke službeno su i nanovo potvrđene, a u članki XI. ističu zahtjev za preuređenjem Monarhije u konfederativnu zajednicu, a kao dio te zajednice predlažu sjedinjenje Dalmacije s Bansom Hrvatskom, Vojvodinom, južnom Štajerskom, Koruškom, Istrom i Goricom u jednu administrativnu jedinicu. Osnatak autonomne srpske Vojvodine i njenog saveza s Hrvatskom zaoštravaju odnose između Hrvatske i Mađarske. Jelačić početkom rujna 1848. navješta rat Mađarskoj i sa 50 tisuća vojnika prelazi Dravu. Zauzima Međimurje te kreće prema Budimu i Pešti. Vojska predvođena Jelačićem nakon neodlučne bitke kraj Pakozda i Valencea povlači se prema Beču. Ondje sudjeluje u gušenju pobune i zbog toga ga se 3. listopada imenuje kraljevim komesarom i vrhovnim zapovjednikom sve vojske u Ugarskoj. Zahvaljujući njegovim uspjesima, početkom prosinca, postaje gubernator Rijeke i Dalmacije i time po prvi put u nekoliko stoljeća ujedinjava većinu hrvatskih zemalja. Početkom iduće godine svoj rad započinje Veliki saborski odbor u Zagrebu u kojem se do travnja izradio zakonski okvir o hrvatskim županijama, vladi, saboru, narodnoj vojsci te o službenom odnosu prema Bečkom dvoru. Upravo te odluke začetak su i temelj buduće političke borbe i nastojanja o ujedinjenju hrvatskih zemalja. Međutim, situacija u Europi se mijenja, a uz pomoć ruske intervencije austrijske trupe guše mađarsku revoluciju 13. kolovoza porazom kod Vilagosa. U Hrvatskoj je 10. rujna proglašen Oktobrirani ustav iz ožujka iste godine čime je označen kraj hrvatskog nacionalnog pokreta 1848.-1849.

3.2.3. Život nakon Oktobriranog ustava

Oktobriranim ustavom Vojna krajina je opet postala cjelovit dio carske vojske, a graničari su odani Caru u obrani od Osmanskog Carstva i očuvanje cjelosti Monarhije. Razočarani Jelačić 2. ožujka 1851. tajnom naredbom zabranjuje svim graničarskim četama Banske Vojne granice nazočnost na svečanosti godišnjice Ustava Habsburške Monarhije, no obzirom da je to učinio u potpunoj tajnosti nije imalo velikog učinka. Bečki dvor u drugoj polovici stoljeća nastavlja donositi odredbe protiv nacionalnih zakona svojih naroda pa tako 1850. godine donosi "posljednji Temeljni zakon Krajine". Njome se Vojna krajina pretvara u zasebnu krunsku zemlju Monarhije. Odredbama se vraćaju stara ograničenja kućnih zadruga, ukidaju se veleposjedi te se dodatno ograničavaju prava posjedovanja seljaka koji ne vrše vojnu službu.

Nakon desetljeća negodovanja, 1861. u vrijeme pada Bachova apsolutizma, graničarski zastupnici u saboru izrađuju posebnu predstavku kralju u kojoj ponavljaju zahtjeve iz *Graničarskog ustava* 1848. i *Graničarskih osnova* 1849. Ideja graničarskih zastupnika je bila da se prvo civilnu upravu odvoji od vojne, a zatim istu preda Hrvatskoj Zemaljskoj vladi. Razvojačenje je trebalo dovesti do postupnog ukidanja sustava Vojne granice. Bečki dvor strogo odbija takav prijedlog zbog toga što Vojnu granicu i dalje vidi kao "sudbonosno pitanje" za opstanak Monarhije. Svi potpisnici predstavke i njeni nositelji bili su strogo kažnjeni. Nerovoza Bečkog dvora jača padom Bachova apsolutizma zbog pritiska za rješenje graničarskog pitanja. Do kraja godine Bečki dvor nudi Zagrebu tzv. *Novu formulu* za rješavanje tog pitanja. Ponuda je bila sljedeća: ukoliko se Hrvatski sabor odrekne zahtjeva za ukidanje Vojne granice dok se u potpunosti ne riješi osmanska prijetnja na istoku, Hrvatskoj će se pripojiti i Bosna i Hercegovina. Narodna stranka u načelu prihvaća novi dogovor, ali ne prestaje sa svojim angažmanom u vezi povezivanja Vojne granice s Hrvatskom. Između 1885. i 1886. Narodna stranka postavlja rješenje pitanja Vojne granice kao uvjet za daljnju suradnju s Bečom. Unatoč tomu, rasprave oko dualističkog uređenja Monarhije naredne godine nisu riješile problem Vojne granice pa se u veljači 1867. potpisuje zaključak da se cijela Vojna granica ostavlja podređena Ministarstvu rata. U daljnjem prepucavanju Mađara i Austrijanaca usporeno je rješavanje problema.

4. NASTAJANJE KRALJEVINE DALMACIJE, HRVATSKE I SLAVONIJE

Pitanje uspostave diplomatskih veza Banske Hrvatske s Mađarskom neriješeni je problem još od 1848. godine. Razlog tome je što nije postojala volja da se to riješi u vrijeme Bachova, a kamoli kasnije za vrijeme otvorenog apsolutizma. Međutim, nakon pada spomenutog apsolutizma, a još više nakon poraza u ratu s Pruskom, Habsburška monarhija dolazi do točke u kojoj je prisiljena na reforme. Poslije bezbrojnih prepucavanja Austrijanci i Mađari postižu dogovor i potpisuju Austro-ugarsku nagodbu. Riječ je o državnompravnom aktu kojim je 1867. stvorena jedinstvena dualna monarhija sa dva seta zakona, jedan za zemlje austrijske krune, a drugi za zemlje ugarske krune. Monarhija sa zajedničkim vladarom, ali sa zasebnim ustavima i državnim tijelima. Kroz Austro-ugarsku naredbu iduće se godine potpisuje Hrvatsko-ugarska nagodba kojom su se napokon riješili međudržavni diplomatski problemi od sredine stoljeća. Tom je nagodbom Hrvatskoj i hrvatskom banu zajamčena autonomija sa značajkama državnosti. Nagodba je pisana na oba jezika, hrvatskom i mađarskom, u sklopu novog Kraljevstva Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Po članku 59 novu se Kraljevinu definira kao i "politički narod", a članci 56-60 propisuju da je hrvatski jezik službeni jezik u zakonodavstvu i sudstvu, tijelima javne uprave te tijelima zajedničke vlade. Mađari su, naravno, na razne načine manipulirali nagodbom; primjer je članak 66 tzv. *Riječka krpica* kojom su pokušali izdvojiti grad Rijeku iz teritorija Hrvatske, a isto tako člankom 47 koji propisuje da je hrvatski ban ovisan o predsjedniku zajedničke vlade.

Može se reći da se Austro-ugarskom, a kasnije Hrvatsko-ugarskom nagodbom situacija u Monarhiji nije pretjerano smirila. Niti dvije godine kasnije pokreće se nova i odlučujuća bitka u borbi za ujedinjenje Vojne krajine. Te je godine, točnije 24. srpnja, ugarska delegacija predstavila zahtjeve ministru rata, a to su bili likvidacija Krajine i rješavanje pitanja krajiških dohodaka kojima se plaćala lokalna uprava. U relativno kratkim trodnevnim pregovorima između 11. i 13. kolovoza, donesena je odluka o djelomičnom ukidanju Vojne krajine. Naime, ugarska delegacija oduševljeno prihvaća kompromis cara koji je predložio da se ukine Varaždinski generalat te da se za ostatak Vojne krajine utvrde uvjeti za postupno razvojačenje. Ovim putem Ugarska je dobila krinku – kako su pokušali krajinu vratiti Hrvatskoj, istovremeno su dobili mogućnost raspolaganja nad najvrijednijim aspektom Vojne krajine, njenim šumama. Ipak, zbog mađarskog stava prema Kraljevini Hrvatskoj kao sastavnom dijelu Ugarske, spajanje Varaždinskog generalata njima je ustvari pripojenje Ugarskoj. Pred kraj godine, 28. prosinca, postiže se sporazum Ministarstva rata i Ugarske vlade koji su ispregovarali daljnje funkcioniranje Vojne krajine, korištenje šumnim

bogatstvima te ekonomskim i gospodarskim oporavkom same krajine. Taj sporazum poznatiji je pod imenom *Krajiška punktuacija*.

Stanovništvo Vojne krajine, u strahu od mađarizacije koju je Banska Hrvatska već pretrpjela, među sobom osniva tzv. *Krajiški pokret*. Ti su strahovi bili opravdani; Pešta počinje zahtijevati policijsku kontrolu i političke progone. Sami krajišnici nisu se mogli oduprijeti ugarskim pritiscima pa se čak i njihov simbol, novine *Zatočnik* gase početkom 1871.

Djelomično ukidanje Vojne granice rezultira bunom u Rakovici 8. listopada, a otpor se širi cijelom granicom. Ciljevi otpora bili su ukidanje Austro-ugarskog sporazuma, donesenog bez sudjelovanja graničara, osnivanje posebnog graničarskog sabora koji bi odlučio o odnosu prema Ugarskoj, očuvanju graničarskih povlastica, osnivanje novčanog zavoda, izgradnju magistralne željeznice te reviziju Hrvatsko-ugarske nagodbe. Takav izrazito antimadžarski pokret svidio se Bečkom dvoru. Mađarima je, za razliku od Austrijanaca, Vojna granica bila bitna iz gospodarskih, a ne vojnih razloga. Bogatstvo resursima, osobito šumom, bio je razlog mađarskog interesa u pitanju rješenja Vojne granice. U Zagrebu se 1871. osniva Graničarska Zemaljska vlada potpomognuta Narodnom strankom te pokušava ostvariti projekt austrijske vlade da se upravo prodajom tog šumskog bogatstva financira izgradnja škola, općinske uprave te početak građenja željeznice Zemun-Ogulin i Ogulin-Knin. Mađari ulažu sve napore da suzbiju planove austrijske vlade i Narodne stranke pa se nakon odlaska Mažuranića, novom šefu hrvatske vlade predstavlja financijska nagodba kojom bi se Mađarima vratilo pravo odlučivanja o resursima krajine, a Hrvatskoj ispunili preduvjeti za početak pregovora o ujedinjenju. Sabor 21. lipnja 1880. prihvaća nagodbu.

8. lipnja naredne godine započeo je proces spajanja Vojne granice s Hrvatskom. Uvelo se razvojačenje i ustroj javne uprave. Nova se odluka, kako to inače biva kod austrijskih i mađarskih dogovora, nije odnosila na razvojačenje cijele Vojne krajine. Križevačka i Đurđevačka pukovnija, gradovi Senj, Bjelovar te tvrđave u Ivaniću i Sisku su sjedinjeni s Banskom Hrvatskom. Tek se 19. lipnja 1882. uvođenjem zakona o organizaciji pravodusuđa u Hrvatsko-slavonskoj krajini, po prvi put sudska vlast odvaja od upravne. Zakon stupa na snagu 1. kolovoza 1883. i napokon oduzima prava zapovjednika krajiških pukovnija da upravljaju i zapovijedaju krajiškim stanovništvom. Pukovnije se nakon mnogih stoljeća mijenjaju u okružne oblasti, a kralj 8. kolovoza iste godine objavljuje svoj posljednji manifest Vojnoj krajini u kojima zauvijek ukida kraljevske pješake pukovnije. Gledano sa hrvatske strane, Vojna krajina je iz austrijske predana ugarskoj vlasti te na kraju dolazi do složenog

procesa teritorijalne integracije Hrvatskoj. Nakon razvojačenja ban Mažuranić sastaje se s predstavnicima Krajiške Zemaljske vlade koji traže hitno ujedinjenje s Banskom Hrvatskom. Pregovore oko ujedinjenja Vojne krajine i Banske Hrvatske vodili su ban Mažuranić i general Mollinary, a ujedinjenje se planiralo ostvariti putem ujedinjenja sudstva, no problem je bio imenovanje sudaca na novoosnovanim sudovima. Mollinary inzistira da većina sudaca budu na pozicijama sudaca vojnih sudova ili nekih koji su imali oficirske činove, što Mažuranić odbacuje. Pregovori se protežu do 1875. kada Mollinary odlazi ugušiti ustanak u Bosni, a pitanje ujedinjenja sudstva stavljeno je u drugi plan.

Konačan kraj Mažuranićevih pregovora dogodio se 1877. godine kada sabor donošenjem dviju rezolucija traži da se krajiško pitanje što prije riješi između austrijske i ugarske vlade. To se dogodilo tek 20. studenog 1879. kada započinju službeni pregovori obiju vlada. Na konferenciji se odbio zakon o brzom sjedinjenju, a loptica se prebacila šefovima dviju vlada - Mažuraniću i Tiszeu. Tiszeova ideja je bila da se nagodba produži te pristane na ugarske uvjete prije nego što Budimpešta odobri sjedinjenje Krajine. Većina u saboru 21. prosinca 1879. izglasava *Zakon o privremenom produljenju Nagodbe* nakon čega dolazi do prekida saborskih zasjedanja do lipnja 1880. Krajem tog istog mjeseca lipnja, netom nakon Mažuranićeve ostavke, prihvaćena je nova financijska nagoba između Hrvatske i Ugarske, a kralj ju službeno objavljuje 15. srpnja 1881. godine. Cijena spajanja krajine skupo se platila. Mađari su u pregovorima imali i dobili velike ustupke između kojih je i smanjenje broja hrvatskih zastupnika u zajedničkom saboru. Treba naglasiti da od 1. kolovoza 1881. konačno prestaje vlast Ministarstva rata u Krajini, ukida se krajiška zemaljska vlada, a Vojna krajina je predana hrvatskom banu. Vrhovna uprava Vojne krajine od Nove godine 1882. prelazi na Hrvatsko-slavonsku-dalmatinsku zemaljsku vladu u Zagrebu. Četiri godine kasnije sabor donosi zakon o uređenju županija, kotara i općina koji u potpunosti mijenja dotadašnju strukturu u Hrvatskoj i Vojnoj krajini.

5. ZAKLJUČAK:

Ideja Vojne krajine od njenih začetaka iz Senjske kapetanije preko staleškog sabora u Brucku bila je da se stvori jedinstvena militarizirana zona koja će obraniti u prvom redu unutarjoaustrijske zemlje, ali i ostatak zapadne Europe. Vidjeli smo tranziciju Vojne krajine iz obrambenog bedema zapadne civilizacije u vojno-politički adut Bečkog dvora za rješavanje svojih unutarnjih problema i karta za jaču kontrolu germanske Europe. Treba naglasiti da je kroz svoje trajanje Krajina prošla kroz važne periode i događaje poput vremena poslije revolucije 1848./1849. te 1880. godine. U međuvremenu izmijenilo se mnogo likova na hrvatskoj, ugarskoj i austrijskoj političkoj sceni, a za nas su najvažniji djelovanje banova Jelačića i Mažuranića. Josip Jelačić između ostaloga za vrijeme svoga banovanja raskida sve diplomatske odnose s ugarskom vladom, a obzirom da je bio vojni zapovjednik, na neki je način po prvi put nakon stoljeća razdvojenosti svojom vlašću spojio sve hrvatske zemlje. Ban Mažuranić važan je zbog svojih pregovora sa Ugarskim dvorom, bio je vođa Narodne stranke i na kraju zajedno sa Banskom Hrvatskom skupo platio stvarno pripojenje Vojne krajine Banskoj Hrvatskoj. U toj su igri ugarski diplomati bili sretnije ruke: preko leđa Banske Hrvatske i Vojne krajine oslabili su utjecaj austrijske strane unutar dualne monarhije. S pravom možemo reći da Vojna krajina nije imala samo jednu funkciju -od početne obrambene pa sve do funkcije pukog instrumenta koju je imala u rukama Bečkog dvora za ostvarivanje nadmoći nad njemačkim narodima (posebno kada su u pitanju bili sukobi sa Pruskom). Gledano sa hrvatske strane, nama je pripojenje Krajine značilo povratak gotovo trećine izgubljenog teritorija, dok je za Mađare bilo važno, između ostalog, sačuvati i pametno se koristiti prirodnim bogatstvima toga područja.

Sve u svemu, 15. srpnja 1881. donesena je službena odluka o pripojenju Krajine Banskoj Hrvatskoj. Ta ideja nije naišla ni na kakav otpor, baš naprotiv, nekako se činilo da je svaka strana dobila što je željela. Opet su najgore prošle hrvatske zemlje u nezavidnoj situaciji, a ban Mažuranić pristao je na ugarske zahtjeve. Nakon toga daje ostavku, a većina u saboru potvrđuje tu odluku. Međutim, nakon desetljeća odgađanja rješavanja problema Vojne krajine, sukobljene strane mogle su odahnuti jer formalno ukidanje Krajine nije naišlo ni na kakav otpor. Pojam Vojne krajine polako nestaje, a s njim i sve ono za što je nekad stajala. Što se tiče unutarnjeg ustroja, kapetanije su promijenjene u općine, zbog čega kapetanov posao preuzima općinski načelnik. Izmiješani su dijelovi Banske Hrvatske i Vojne krajine koji su kasnije podijeljeni na županije, čime dobivamo jednu administrativnu jedinicu i kraljevstvo koje je sadržavalo većinu hrvatskih zemalja prije invazije Osmanlija.

6. POPIS LITERATURE:

TISKANA LITERATURA:

1. Goldstein, I. (2003.), *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber
2. Kaser, K. (1997.), *Slobodan seljak i vojnik*, I i II, Zagreb: Naklada Naprijed
3. Moačanin, F., Valentić M. (1981.), *Vojna krajina u Hrvatskoj*, Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske
4. Štefanec, N. (2011.), *Država ili ne: ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici*, Zagreb: Srednja Europa

INTERNET:

1. Matica Hrvatska, www.matica.hr, <http://www.matica.hr/knjige/1072/#b6>, <http://www.matica.hr/hr/434/ivan-mazuranic-i-projekt-austro-hrvatske-nagodbe-23991/> (datum posjete: 15. 8. 2017.)
2. Hrvatska enciklopedija : Leksikografski zavod Miroslav Krleža, www.enciklopedija.hr, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65199> (datum posjete 17. 8. 2017.)
3. Hrvatska udruga Benedikt, <http://hu-benedikt.hr/?p=78457> (datum posjete: 17. 8. 2017.)
4. Dobsai G. (2011.), *Mađarska revolucija 1848.*, elektroničko izdanje članka, Filozofski fakultet Osijek, <https://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjg7Lngs9nVAhXC1xQKHQ7PCAgQFgg3MAI&url=https%3A%2F%2Fhrcak.srce.hr%2Ffile%2F272207&usg=AFQjCNHrO4njcSFsdqO-kwNZpSvqsbmNA> (datum posjete: 17. – 21. 8. 2017.)